

ÜKS KAUNILT KENA ELUPAIK.

„Üks haruldaset kena ja kaunilt haljastatud elupaik”, kirjutati Kõltsu (saksa k. Wellennhof) kohta 1913. aastal. Koht, kuhu tasus tulla ja kus võis veeta tunde, päevi, nädalaid. Iseenesest mitte suur, ei olnudki Kõltsu päris ehk rüütlimõis, vaid tekkinud alles 1806. aastal kui „poolmõis“ (saksa k. Landstelle) eraldati Põllküla maadest. Kõltsu kujunemise eelduseks oli paiga harukordne ilu, puhas mereõhk ja lainete kohin, mis Keila kihelkonna pea kõige väiksemas mõisakeses on lubanud sündida imelisel kooslusel.

1883-1885 parun Otto von Uexkülli lese ajal, kerkis rannaluidetele hoone, mille vastet on Eesti mõisate seas raske leida. Otsekui oleks balti vaim sirutanud tiibu, haaranud kaasa ideid siit ja loomingulisi impulsse sealt, pakkunud selle välja kõik omamoodi, viisil nagu seda kirjeldas 1843. a. Eestimaad külastanud inglise leedi Elisabeth Estlake : „Üks on kindel. See ei ole Eesti ega samuti Venemaa, sest puudub korralagedus. Ega ka mitte Prantsusmaa, ehkki kaja vastab mõnikord selle keeles. Kui siis kõige enam Inglismaa. Viibime aias, kus on rakse leida endale aset, kus embarras de richesses pittoresque lubab hetkeks unustada, kus me ikkagi täpselt asume. Kas Šveitsis või Venemaal? Mon Repos Viiburi lähistel või Narva Jõesuus. Kõltsu peahoone on nagu väljalõige ajastu stiiliraamatust. Ladina keeles villa maritima – mereäärne suvituskoht, nagu neid tunti juba Plinius Noorema ajal Roomas. Paik, kuhu tulles võis unustada mured, elada, nagu polekski muud maailma olemas - ei Tallinnat ega Paldiskit, sadamaid, raudteid, kapitalismi ega selle haukaevajaid.“

Otsides Kõltsu mõisale ideelisi lähtekohti, leiame need Balti mere äärde 19. sajandi algul kerkima hakanud kuurortarhitektuurist, mille prantsuse keelne nimi cour ort viitab argipäeva asemel pühapäevale ja võimalusele tõmmata hinge - puhkusele, millest toimekas saksa vaim oli enne seda vaevalt et julgenud unistada. Kõltsu liivaluidetel leiame vaste juba 19. sajandi algul kerkima hakanud valgetele majadele: Puttgardenis, Heiligendammis, Rügeni saarel, mida tunneme Caspar David Friedrichi maalidelt.

Kõltsu saab toitu paiga metsikult kaunist loodusest : selle kunstiline kreedo ja arhitektuurikõne on seevastu segu kõigist, millest üldse võib mõtelda ja mida ette kujutada : Marie Antoinette`i tibatillukesest „Hameaux`st“ hiiglaslikus Versaille pargis, hävingust ja uuest tõusust, hirmust ja vürst Sahhovskoi kuppelkirikutest ja Tsehovi „Kirsiaist“. Kõltsu toob kokku üllatavaid ja adrenaliini tõstvaid vorme: vene puitpitsi ja prantsuse aknaid, viilkatuseid ja veranda värvilisi klaase. Ja kõige tipuks kõrge telkkiivriga torni, nagu see suurte lootuste aegu, on inimest ikka ja jälle inspireerinud. Kõltsu on just nii suur kui maailm tema ümber väike; kavandatud viisil nagu moodsa ajastu arhitektid rajasid suvituslinnu ja maju Narvas, Tallinnas Kadriorus, Haapsalus, Pärnus. Selline oli Amandus Adamsoni maja Paldiskis. ... Sest kõik tuli teha nüüd ja praegu, asetada kogu minevik ühele kaardile, sest tuleviku peale, ei saa kunagi olla päris kindel.

*Juhan Maiste
2011*